

Poznámky k „nezávislosti“ vydavateľského prostredia na Slovensku

Peter Milčák

Abstrakt

V príspevku sa venujeme vymedzeniu pojmu „nezávislosť“ vo vzťahu k postaveniu a činnosti slovenských vydavateľstiev pred rokom 1989 a po ňom. V súvislosti s existenciou štátom vlastnených vydavateľstiev do roku 1989 uvádzame, prečo nevykonávali svoju činnosť ako slobodné kultúrne inštitúcie. Popisujeme ako fungovali mechanizmy vydavateľskej cenzúry, ktorá u jednotlivých autorov viedla buď k autocenzúre a následnému vydaniu upraveného textu, k zošrotovaniu už vydaných kníh, ktoré boli dodatočne označené ako politicky problémové, alebo k úplnému zákazu knižného publikovania, čo ilustrujeme na konkrétnych prípadoch. Venujeme sa problematike vzniku a rozširovania samizdatovej literatúry a okrajovo aj existencii exilových vydavateľstiev. Na základe vlastnej skúsenosti popisujeme vznik nových „nezávislých“ vydavateľstiev neziskovej literatúry po roku 1989. Ich nezávislosť v slobodnom rozhodovaní a riadení konfrontujeme s neexistujúcou ekonomickou nezávislosťou a hrozbou možnosti finančného nátlaku zo strany jej poskytovateľa.

Kľúčové slová

Nezávislosť, štátne vydavateľstvá, cenzúra, samizdat, vydavateľstvo jedného človeka, ekonomická závislosť.

Pri úvahách o nezávislom vydávaní na Slovensku by bolo azda vhodné pristaviť sa na začiatku pri pojme *nezávislý*. Pri pohľade do Elektronického lexikónu slovenského jazyka zistíme, že slovo *nezávislý* sa tam vykladá ako: „ktorý nie je v stave závislosti, samostatný, slobodný.“¹ Ak ešte doplníme to, od čoho nie je v stave závislosti, od čoho sa osamostatnil a vďaka čomu je slobodný, budeme o čosi bližšie k želanaj odpovedi. Toto približovanie sa nezaobíde bez toho, aby sme sa vrátili do času pred rok 1989, k vtedajšej situácii v spoločnosti a kultúre. Osobne som túto situáciu intenzívne vnímal až v osemdesiatych rokoch, keď už som bol študentom gymnázia a neskôr FF UPJŠ v Prešove. Jedným z prejavov riadenia spoločnosti komunistickou stranou bola v kultúrnej oblasti existencia štátom vlastnených a spravovaných vydavateľstiev, ktoré sa líšili svojim odborným (napr. vydavateľstvo VEDA) či beletristickým (napr. Tatran, Slovenský spisovateľ) zameraním, alebo generačným (napr. Mladé letá, Smena)

¹ Nezávislý. In *Elektronický lexikón slovenského jazyka*. [online]. [2019-09-30]Dostupné na internete: <http://www.slex.sk/index.asp>

a geografickým (napr. Osveta, Východoslovenské vydavateľstvo) pokrytím. Vo vzťahu k publikovaniu pôvodnej slovenskej poézie a prózy bolo medzi spisovateľmi vydavateľstvo Slovenský spisovateľ vnímané ako vrcholové, kde môžu knižne publikovať iba kvalitatívne najlepší a v istom zmysle „osvedčení“ autori, našiel sa v ňom však aj priestor pre debutantov, hoci tí mali ako základnú platformu na vydávanie debutov vytvorené vydavateľstvo Smena. Uvádzal sa pri ňom dodatok – vydavateľstvo ÚV SZM, pričom celkovo vytváralo priestor na knižné vydania generácie mladších autorov. Regionálne vydavateľstvá – Osveta v Martine a Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach – boli zasa vnímané ako hodnotovo druhotriedne vydavateľstvá, čo svojou vydavateľskou praxou často aj potvrdzovali. Vydávali najmä autorov žijúcich a pôsobiacich v danom regióne, ktorí zväčša z dôvodu nedostatočnej kvality textu nemali možnosť vydať svoju knihu povedzme vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Medzi tu vydanými knihami by sme však mohli nájsť aj diela významné pre slovenskú literatúru, spomeňme aspoň vydanie debutu Stanislava Rakúsa, jedného zo súčasných najvýznamnejších prozaikov, ktorému v roku 1976 vyšla vo Východoslovenskom vydavateľstve románová novela *Žobráci*.

Jedno však tieto rozmanité vydavateľstvá spájalo: vydaniu pôvodného básnického či prozaického rukopisu predchádzalo posudzovanie externými lektormi vydavateľstiev, ktorí sa okrem literárnej hodnoty textu zameriavali aj na kontrolu politickej bezproblémovosti či neškodnosti textov. Zvyčajný vydavateľský postup bol taký, že rukopis bol odoslaný lektorovi, ktorý naň vypracoval posudok, a ten sa potom doručil autorovi rukopisu, avšak s jednou úpravou (najmä ak išlo o posudok negatívny): spodná časť posledného listu papiera z posudku, ktorá obsahovala meno a priezvisko lektora a jeho podpis, bola manuálne odstránená, zväčša odstrihnutá, aby sa autor nemohol dozvedieť, kto posudok vypracoval. Keďže v redakciách vydavateľstiev pracovali ako redaktori zväčša spisovatelia, záviselo aj od ich dobrej vôle a šikovnosti, aby sa v prípade, keď išlo o hodnotný rukopis a cítili istú príležitosť na jeho vydanie, obrátili na lektorov, ktorí sa viac ako na posudzovanie politickej problémovosti sústreďovali na umelecké kvality textu. Fungovanie tejto metódy poznám aj zo skúsenosti svojho otca Jána Milčáka: jeho prozaický debut *Je, čo je*, ktorý mal vyjsť v roku 1970 cenzúra zastavila, nepozdával sa jej názov, hoci v skutočnosti namiesto narážky na spoločenskú situáciu, parafrázoval jednu zo Shakespeareových replík. Vydavateľstvo od otca žiadalo, aby knihu premenoval, s čím nesúhlasil, a napokon bolo vydanie zamietnuté. Ako autor sa pod vplyvom tejto negatívnej skúsenosti prestal venovať písaniu prózy a preorientoval sa na tvorbu dramatickej literatúry, ale aj v tomto priestore niekedy koncom 70-tych rokov zažil podobnú situáciu: naplánovaná realizácia jeho divadelnej hry o rezbárovi Majstrovi Pavlovi z Levoče v SND bola zastavená na priamy pokyn člena predsedníctva ÚV KSS Ľudovíta Pezlára s odôvodnením, že hra s náboženskou tematikou do priestoru SND nepatrí.

Občas redaktori na návrh lektorov navrhli urobiť v rukopise zmeny, na ktoré boli autori ochotní pristúpiť v záujme vydania diela, išlo teda o akúsi formu autocenzúry. Spomenul by som v tejto súvislosti napríklad po zásahu cenzúrou upravené vydanie básnickej zbierky Jána Buzássyho *Pláň, hory* (1982, text vznikol už v roku 1970), ktorá v pôvodnej nescenzurovanej podobe vyšla pod názvom *Pláň* až v roku (2012). V recenzii k novému vydaniu kritička Ivana Hostová píše: „Komparácia pôvodného cyklu štyroch poém a jeho dobovo upravenej verzie môže poskytnúť interpretačne zaujímavé, ba až vzrušujúce pohľady na podoby dobovej cenzúry a jednoznačne mení aj celú interpretáciu textu z roku 1982. Napríklad konštatovanie Jána

Gavuru, autora monografie o básnikovej poézii ... o tom, že význam záverečných veršov súboru poém *Pláň, hory: „Ale na svitaní / na horách vatra ohňom rastie,“* by sa v kontexte poslednej básne knihy hľadal ťažko, o novom vydaní neplatí ani zďaleka. V pôvodnej verzii z roku 1970 totiž záverečný verš: *„Lež na svitaní hori živý ker a ohňom rastie,“* organicky nadväzuje na celú vrstvu výrazových a významových prostriedkov, ktoré boli z verzie vydania z roku 1982 dôsledne odstránené – na vrstvu biblických motívov, ktoré interpretáciu pôvodiny ako celku významovo markantne jednotia. Prípadov vynechávok a substitúcií biblických motívov dobovou (či inou nereligióznou) lexikou je v *Pláni* neúrekom. Tak sa z „*horiaceho krika*“ stal krik „*kvitnúcí*“ či „*žiariací*“, „*boh*“ je „*ktosi*“, „*silén*“, „*osud*“ či „*náhoda*“, z „*obety*“ sa stal „*úsvit*“ a podobne.²

Niekedy však cenzúra zasiahla až dodatočne, tesne po vydaní knihy zastavila jej distribúciu a nariadila celý náklad skartovať, ako to bolo v prípade vydania knihy reportáži Petra Repku s názvom *Vstaň a chod'*. Repka knihu odovzdal redaktorovi vydavateľstva Smena Petrovi Zajacovi v roku 1970, oficiálne v prvom vydaní však vyšla až v roku 1998 vo vydavateľstve L.C.A. Ako v doslove k tejto Repkovej knihe píše práve Peter Zajac, identická situácia nastala aj románom Antona Baláža *Bohovia ročných období*. „Viaceré rukopisy - napríklad Dekameron Pavla Hríza, Láska Rudolfa Slobodu, Žena cez palubu Ivana Popoviča, Lampy Dušana Kužela, Z reči v nížinách Ivana Kadlečika - sa už nedostali ani do tlače a boli publikované až po roku 1989.“³

Veľmi špecifický je prípad „nevydania“ prozaického debutu Karola Horáka pod názvom *Medzivojnový muž* vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Keďže vydanie knihy sa od doručenia rukopisu do vydavateľstva niekedy realizuje aj v dlhšom časovom horizonte (2 či 3 roky, niekedy i viac), pôvodné pozitívne lektorské posudky na Horákov rukopis museli byť nahradené hodnoteniami podmienenými novou historicko-politickou situáciou po roku 1968 a vydanie rukopisu *Medzivojnový muž* bolo nakoniec zastavené. Z pôvodných siedmich próz vyšla v roku 1974 jedna celá a fragment ďalšej pod názvom *Dve prózy*, no kniha sa napokon ani nedostala do distribúcie a bola zošrotovaná. Navyše Horákov rukopis sa v pôvodnej podobe stratil (zmeny zodpovedných redaktorov, sťahovanie vydavateľstva, neexistujúca kópia konečnej verzie textu u autora), zachovali sa len jeho časti, ktoré Horák nanovo dopracoval a vydal v prvom pôvodnom vydaní pod staronovým názvom *Medzivojnový muž* v roku 2013 vo vydavateľstve Modrý Peter.

Niektorí autori sa po odmietnutí rukopisu pokúšali uspieť o čosi neskôr s iným rukopisom, ďalší autori však takúto príležitosť nemali, pretože sa ocitli na fyzicky neexistujúcom zozname zakázaných autorov, ktorí knižne publikovať až takmer do roku 1989 nesmeli – spomeňme napríklad Osamelých bežcov Ivana Laučíka a Ivana Štrpku, alebo tragické prípady Dominika Tataru a moravského básnika Jana Skácela, ktorí umreli tesne pred Nežnou revolúciou a opätovného slobodného vydávania svojich kníh sa už nedožili.

O situácii v spoločnosti v ponormalizačnom období po rok 1989, o vzťahu vládnucej komunistickej strany so spisovateľmi podnetne píše Martin M. Šimečka v knihe *Medzi Slovákmi*. Slovenskí komunisti „od elity vyžadovali – výmenou za jej záchranu – poslušnosť. ... Odpoveďou na otázku, prečo slovenská elita na túto dohodu o poslušnosti pristúpila, je kľúčová

² BUZÁSSY, J.: *Pláň*. In HOSTOVÁ, I.: *Putovanie v čase*. [online]. [2019-09-30] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/putovanie-v-case>

³ REPKA, P.: *Vstaň a chod'*. Levice: L.C.A., 1998, s. 149.

a mám len jednu: ľahostajnosť. Jej ukázkovým príkladom a typickým vzorcom správania boli spisovatelia ... Spolu tvorili jednu veľkú fikciu o slovenskom národe, v ktorej úplne chýbala osobná skúsenosť každého, kto v tých časoch žil. Teda skúsenosť okupácie krajiny... Lenže písať o tejto skúsenosti komunisti zakázali a spisovatelia poslúchli. Výmenou za to mohli publikovať svoje knihy. ... Keď som sa ich po roku 1989 pýtal, prečo pristúpili na dohodu o poslušnosti, vysvetľovali mi, že do svojich kníh pašovali posolstvá, ktorým ich čitatelia rozumeli. Keď som namietal, že týmto pašovaním utajených odkazov v skutočnosti tvorili kultúrny kód spoločenskej ľahostajnosti voči právu na slobodne vyslovenú pravdu, nechápali, o čom hovorím. ... Slovenská literárna elita, na rozdiel od českej, mohla až na výnimky (Dominik Tatarka, Ivan Kadlečík, Pavol Hružík, Zora Jesenská, Osamelí bežci) za normalizácie publikovať a užívala výhody spoločenskej autority. Súčasne však toto privilégiu odmietala chápať ako záväzok voči spoločnosti. Úmyselne podcenila svoju spoločenskú rolu, pretože keby uznala jej skutočný význam, musela by sa vzbúriť v mene pravdy...⁴ Na rozdiel od Slovenska, „zakázani českí spisovatelia ... čoskoro vytvorili spoločenstvo, ktoré neskôr prerástlo do paralelnej kultúry so všetkým, čo k nej patrí: vydávali knihy v samizdate, ktoré čítalo relatívne veľa ľudí. Fungovala literárna kritika a čulý spoločenský život, ktorý sa tajnej polícii nepodarilo potlačiť napriek tomu, že používala násilie vrátane väzenia. Paradoxom českej normalizácie, ktorá spočiatku vyzerala ako duchovná samovražda národa, bol vznik tejto paralelnej kultúry, na ktorú sú dnes Česi právom hrdí, a diel, ktoré sa v 21. storočí stali klenotmi českej literatúry. ... Kým v Česku pod tlakom normalizácie vzniklo mimoriadne pestré a tvorivé spoločenstvo, ktoré spájala „solidarita otrasených“, na Slovensku jeho vzniku zabránila kolektívna „solidarita dohodnutých“...⁵

Pre českú literatúru na rozdiel od slovenskej bolo vydávanie samizdatových kníh súčasťou paralelnej literárnej prevádzky. Slovo samizdat vychádza z ruského slova samoizdatel'stvo, čo by sa dalo preložiť ako samovydávanie. Samizdaty boli tlačoviny alebo knihy rozličného zamerania (napr. literárneho, náboženského, či politického), ktoré nemohli byť z politických a ideových dôvodov vydané legálne. Vychádzali najmä v krajinách bývalého sovietskeho bloku v čase studenej vojny. Samizdaty boli prepisované na písacích strojoch cez kopírovací papier, alebo neskôr pomocou mechanických rozmnožovacích prostriedkov, ako boli cyklostyly alebo kopírky. Aj kvôli tomuto časovo náročnému spôsobu rozmnožovania alebo prísnej kontrole (bolo potrebné sa legitimizovať občianskym preukazom a presne sa evidovalo, čo a v akom množstve sa rozmnožuje) vychádzali samizdaty len v malých nákladoch. Každý z čitateľov mal však možnosť prispieť k ďalšiemu šíreniu samizdatu tak, že ho sám prepísal. Vydávanie slovenských samizdatov najmä v rokoch 1969 až 1989 mapuje niekoľko publikácií, medzi nimi napríklad knihy: Kusá, Kopsová, Fundárek *Život v slove a život slovom: zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu* (venuje sa predovšetkým sociálno-filozofickému mysleniu) či Ján Šimulčík *Svetlo z podzemia* a Rudolf Lesňák *Listy z podzemia* (obe sa venujú kresťanským samizdatom). V roku 1980 inicioval Ján Budaj vznik samizdatového časopisu *Kontakt* (mal náklad 6 kusov, vyšlo len niekoľko čísel). Autori sa pod svoje texty nepodpisovali vlastným menom, ale pseudonymom, na čom Budaj trval (aby autorov neodhalila ŠtB). „Bola to hra na disent podľa českého vzoru a zároveň popretie jeho princípov,“⁶ píše k tomu Šimečka. Aj iné

⁴ ŠIMEČKA, M. M.: *Medzi Slovákmi. Stručné dejiny ľahostajnosti od Dubčeka k Ficovi alebo ako som sa stal vlastencom*. Bratislava: N Press, 2017, s. 11 – 13.

⁵ Tamže, s. 18.

⁶ Tamže, s. 31.

samizdatové časopisy na Slovensku vrátane katolíckych boli anonymné. Podľa Šimečka to má takéto vysvetlenie: „nedostatok intelektuálnej vôle a občianskeho sebedomia, nedôvera v silu ideí, v silu písaného a podpísaného slova, inak povedané, nedôvera v silu jednotlivca, ktorý sa otvorene hlási k vyššiemu princípu slobody.“⁷ V roku 1987 bolo obnovené vydávanie samizdatového časopisu *K(ontakt)* a začal vychádzať aj nový časopis *Fragment*. V roku 1988 sa tieto časopisy zlúčili a vychádzali ďalej už pod názvom *Fragment - K* s tým, že by malo ísť o revue s literárnym, výtvarným a historicko-politickým zameraním. V roku 1988 a 1989 vyšli po dve čísla, ktoré boli roku 1989 v náklade 300 kusov rozmnožované cyklostylom. Redakciu tvorili Martin. M. Šimečka, Oleg Pastier, Jiří Olič a Ivan Hoffman. Okrem pôvodných textov sa v časopisoch objavovali aj preklady (napríklad Orr, Canetti, Gombrowicz). Vydávanie samizdatových literárnych časopisov v Čechách, ako sme to už spomenuli, bolo bohatšie a rozmanitejšie (spomeňme aspoň *Host*, *Vokno* a najmä *Revolver revue*), keďže väčšina tvorcov hodnotnej literatúry nútene odišla do vnútornej emigrácie. Okruh pražských disidentov bol v spojení najmä s košickou disidentskou scénou (Marcel Strýko – filozofické úvahy vydával prepísané na stroji v náklade 8 až 10 kusov, v samizdatoch uverejňoval tiež poéziu a eseje, Erik Jakub Groch).

Môj prvý dotyk so samizdatovou knihou sa udial počas štúdia na vysokej škole. Bol to intenzívny zážitok, podobný tomu, ktorý sa mi spája so situáciou, keď nám asi v roku 1983 priniesla spolužiačka z gymnázia do triedy magnetofónovú nahrávku z albumu *Straka v hrsti* skupiny Pražský výběr (vyšiel potom v roku 1988 v hudobnom vydavateľstve Panton). Nahrávka na mňa zapôsobila svojou hudobnou a textovou inakosťou. Išlo v podstate o kópiu zvukového samizdatu (nevedno koľkú), pre aký sa zvykol používať aj termín magni-izdat, keďže kazetové magnetofóny tiež mohli slúžiť na rozmnožovanie, hoci kvalita záznamu každým ďalším kopírovaním výrazne klesala. Len na okraj: túto metódu využíval ajatolláh Chomejní pri príprave islamskej revolúcie v Iráne, keďže takto mohol osloviť aj negramotné obyvateľstvo. Vráťme sa však späť k môjmu prvému kontaktu so samizdatovou knihou, ktorú ktosi priniesol na vysokoškolský internát FF UPJŠ v Prešove. Bola to kniha básní Erika Jakuba Grocha, ktorá sa vo svojej podstate – vonkajšej i vnútornej – zásadne odlišovala od všetkého, čo sme dovtedy videli a čítali. Išlo o básne prepísané na písacom stroji a zviazané do tvrdých dosák modrej farby, na ktorých nebol uvedený názov knihy ani meno autora. Brožúry, ktoré obsahovali básne prepísané na stroji alebo aj rukou sme si vyrábali aj my so spolužiakmi (v archíve mám uložené dve takéto brožúry z roku 1987 s básňami Ľuboša Bendzák z obdobia jeho niekoľkomesačného pobytu na prešovskej psychiatrii), ale nezišlo nám na um dať im podobu knihy, umocniť ich pevnou väzbou a posunúť čitateľom mimo okruh našich najbližších priateľov – teda brožúru fakticky distribuovať. K textu sme najprv pristupovali trochu podozrievavo, po prvom čítaní nám však bolo zrejmé, že ide o poéziu, ktorá sa nepodobá na nič, čo sme dovtedy zo súčasnej slovenskej poézie čítali. Neskôr, v zime 1991 sme sa viacerí (Juraj Briškár, Valerij Kupka, Marián Milčák, Alexander Eckerdt, Marcel Strýko) spojili s Erikom Jakubom Grochom a vydali prvé číslo literárnych zošitov *Tichá voda*. V roku 1992 vyšlo druhé a posledné číslo tohto almanachu a celkom symbolicky nebolo vytlačené offsetom (ako prvé číslo), ale kvôli nedostatku peňazí iba na kopírke. V roku 1994 som niekoľko dní býval v Londýne v dome Spenderovcov. Philip Spender, potomok slávneho anglického básnika rovnakého priezviska,

⁷ Tamže, s. 32.

pracoval v tom čase ako editor časopisu *Index on Censorship*, ktorý po založení v roku 1972 istý čas edične viedol George Theiner, významný prekladateľ z češtiny do angličtiny. Tento časopis zrejme ako jediný na svete dodnes uverejňuje texty autorov, ktorí sú vo svojich domovských krajinách cenzurovaní či zakázaní z politických dôvodov. V dome u Spenderovcov som videl starostlivo opatrované zväzky samizdatov z Čiech i z Ruska, medzi nimi napríklad ruské vydanie Orwellovej *Zvieracej farmy*.

V týchto súvislostiach je ešte potrebné pripomenúť pôsobenie niekoľkých exilových vydavateľstiev, v ktorých mohla aspoň časť režimom zakazovaných autorov knižne vydávať svoje rukopisy. Jedným z najznámejších je vydavateľstvo '68 Publishers Josefa Škvoreckého a Zdeny Salivarovej v Toronte, ktoré počas svojej dlhej existencie vydalo desiatky kníh významných českých autorov ako sú Arnošt Lustig, Václav Černý, Ivan Diviš či Ludvík Vaculík, ale napríklad aj *Listy do věčnosti* Dominika Tatarku. V poradí 53. zväzkom tohto vydavateľstva bola kniha Jana Skácela *Chyba broskví*. V roku 2001, keď som počas pobytu v kanadskej Mississaugu vydával knihy v angličtine vo vydavateľstve Modry Peter Publishers, vyšiel v rámci edície Contemporary European Poetry výber z básní Jana Skácela s názvom *Banned Man* v preklade Ewalda Osersa. Na uvedení knihy v torontskom kníhkupectve This Ain't Rosedale Library zazneli okrem anglických prekladov aj originálne Skácelove básne, ktoré prečítal Josef Škvorecký práve zo svojho exilového vydania knihy *Chyba broskví*. V kanadskom Cambridgei pôsobilo vydavateľstvo Dobrá kniha, v ktorej v roku 1978 vyšla *Božská komédia I (Peklo)* Dante Alighieriho, keď pôvodne plánované vydanie v Spolku sv. Vojtecha v Trnave bolo v roku 1951 úradmi zakázané. Tieto príklady sú len ilustračné a nie je ambíciou tohto textu písať o tejto tematike komplexnejšie.

Nová spoločensko-politická situácia po Zamatovej revolúcii v roku 1989 spôsobila už v niekoľkých nasledujúcich rokoch zánik väčšiny štátnych vydavateľstiev. Reakciou na tento proces postupného odumierania bol okrem založenia komerčne zameraných vydavateľstiev aj vznik nových „nezávislých“ vydavateľstiev, ktoré sa cielene hneď od počiatku začali venovať vydávaniu nekomerčne zameranej pôvodnej a prekladovej beletrie – okrem Modrého Petra to boli napríklad ešte L. C. A., F. R. and G., Hevi, Tichá voda, Solitudo, Drewo a srd, Petrus a ďalšie. Prívlastok „nezávislý“ sa v tom čase odvodzoval a uvádzal najmä v zmysle „nezávislosti od štátnej moci a jej nariadení“. V pomerne krátkom čase sa ukázalo, že vydávanie tzv. neziskovej literatúry sa nezaobíde bez finančnej pomoci zvonku a že vlastné zdroje ani zisk z predaja na riadny chod vydavateľstva nestačia. A to napriek tomu, že išlo o malé vydavateľstvá, ktoré boli často vydavateľmi jedného človeka usilujúce sa minimalizovať náklady na svoju prevádzku aj tým, že tento jediný „zamestnanec“ vykonával súbežne viacero činností (vyhľadávanie autorov a rukopisov, editovanie, predtlačová príprava a sadzba, technická redakcia, kontrola tlače, distribúcia, propagácia, organizácia prezentácií vydaných kníh, písanie žiadostí o dotácie, vyúčtovávanie dotácií atď.). Tieto činnosti sú vo veľkých (najmä komerčných) vydavateľstvách pochopiteľne rozdelené medzi viacero zamestnancov. Tento stav sa u niektorých vydavateľov neziskovej literatúry až dodnes nezmenil, rovnako nevyhnutnosť financovať vydávanie v prevažnej miere z iných zdrojov, či už zo štátnych (väčšinovo) alebo súkromných fondov sa nezmenila. Napriek tomu si autor tohto textu myslí, že v súčasnej situácii predsa len môžeme hovoriť o „nezávislosti“ v zmysle slobodného rozhodovania v tom, ako riadiť a profilovať vydavateľstvo, čo pred rokom 1989 bolo celkom vylúčené. Neexistujúca ekonomická nezávislosť vydavateľov a ich odkázanosť na dotačnú pomoc fondov sa môže

v istom zmysle vnímať ako obmedzujúca, nemusí však zákonite viesť k strate slobody rozhodovania vo vydavateľskej činnosti. V prípade finančného nátlaku zo strany poskytovateľa dotácie má vydavateľ stále možnosť od svojej žiadosti odstúpiť. Ako vydavateľ som sa do takejto situácie dostal v roku 1996 pri vydávaní antológie súčasnej slovenskej poézie vo francúzštine *Les Jeux Charmants de l'Aristocratie*. Literárne informačné centrum, ktoré podporovalo vydávanie slovenskej literatúry v prekladoch do cudzích jazykov, odsúhlasilo vydavateľstvu Modrý Peter na vydanie tejto antológie dotáciu vo výške 80 000 Sk. Tesne pred odovzdaním publikácie do tlače mi istý slovenský básnik a prekladateľ zamestnaný v tejto inštitúcii telefonicky oznámil, že v antológii nie je zastúpený dostatočný počet básnikov zo Spolku slovenských spisovateľov, a ak má byť dotácia vyplatená, je potrebné doplniť do antológie ďalších básnikov z tejto spisovateľskej organizácie. Túto požiadavku som ako vydavateľ odmietol, keďže antológia bola zostavená na základe hodnotových kritérií textu a nie na základe príslušnosti k určitej spisovateľskej organizácii, a tak dotácia vydavateľstvu vyplatená nebola. Knihu sa napokon podarilo vydať aj vďaka sponzorskej finančnej pomoci a ochote tlačiarne pristúpiť na dlhodobjšie splácanie zvyšnej dlžnej sumy. Od vzniku v roku 1991 počas dvadsiatich ôsmich rokov existencie vydavateľstva Modrý Peter to bol jediný prípad, keď sa zástupcovia štátnej inštitúcie pokúšali ekonomickým nátlakom ovplyvniť slobodný edičný zámer.

Na záver je potrebné konštatovať, že vznik a existencia viacerých malých nezávislých vydavateľstiev po roku 1989 s rôznorodými vydavateľskými stratégiami a prirodzene odlišným zameraním pri vydávaní súčasnej literatúry nepochybne prispeli k ustanoveniu pluralitného vydavateľského prostredia na Slovensku, ktoré pomáha formovať našu literatúru ako zdravý, vnútorne diferencovaný organizmus.

Štúdia je výstupom grantového projektu:

VEGA 1/0282/18 Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989.

Literatúra a zdroje

ALIGHIERI, D.: *Božská komédia 1 (Peklo)*. Cambridge: Dobrá kniha, 1978. 196 s. ISBN 0-920150-12-8.

REPKA, P.: *Vstaň a choď*. Levice: L.C.A., 1998. 156 s. ISBN 80-88897-21-1.

HORÁK, K.: *Medzivojnový muž*. Levoča: Modrý Peter, 2013. 221 s. ISBN 978-80-89545-23-0.

ŠIMEČKA, M. M.: *Medzi Slovákmi. Stručné dejiny ľahostajnosti od Dubčeka k Ficovi alebo ako som sa stal vlastencom*. Bratislava: N Press, 2017. 160 s. ISBN 978-80-972394-3-5.

Заметки к «независимости» издательской среды в Словакии

В работе рассматривается содержание понятия «независимость» в отношении положения и деятельности словацких издательств до и после 1989 г. Объясняем, почему существовавшие до 1989 г. государственные издательства не функционировали как свободные культурные учреждения. Описываем, как действовали механизмы издательской цензуры, которая приводила к самоцензуре отдельных авторов и последующему изданию исправленного текста, уничтожению уже изданных книг, которые впоследствии признавались политически проблемными, либо к полному запрету публикации, что показываем на конкретных примерах. Рассматриваем проблему возникновения и распространения литературы самиздата, а также кратко затрагиваем вопрос эмигрантских издательств. На основе собственного опыта описываем возникновение новых «независимых» издательств некоммерческой литературы после 1989 г. Их независимости в свободном принятии решений и управлении противопоставляем отсутствие экономической независимости и угрозу возможного финансового давления со стороны грантодателя.

Mgr. Peter Milčák, PhD.
Filologická fakulta Bieloruskej štátnej univerzity
Karla Marxa 31
Minsk
modrypeter@centrum.sk